

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1931 vasara, iš Būgių - į Kauną

Mielas mano Vandukėli

Mielas mano Vandukėli,

Būk gera, Tu atleisk man už visas mano glupstvas ir visą mano nesusivaldymą. Aš norėčiau būti geresnis dėl Tavęs, kad šiuo tarpu pas mane nėra jėgų, - ką gi aš padarysiu! Nežinau, kas su manim daros. Seniau, rodos, tavęs labai labai pasiilgdavau, bet vis dar ne taip būdavo. O dabar - stačiai fizinė kančia. Ir toksai skausmas, kad aš jau nežinau, kaip beišverti. Dieną kankinuosiu ir naktį sapnuoju... Aš seniau tikrai nežinojau, kas tu man esi!

Tiesa, aš iš viso gal kiek pavargęs esu. 2 1/2 dienos sunkiai fiziškai dirbau, - po nervų įtempimo dėl rašinio [1]. Bet fizinis darbas manęs ne tik nenuramino, bet dar labiau prislėgė. Svirne kartais visai vienas dirbau. Sugriūvu su pilnu maišu - ir prasideda isterika. Laimingiausias momentas - kai pareinu praustis, čia ašarų nieks nematys. Bet tos naktys - naktys, kokios jos baisiai sunkios!

Vakar, ketvirtadienį, prieš pietus tiek svirne dirbau, apsipylęs prakaitu, kad jau pietų valgyt nebenorėjau... Popiet išvažiavau į Vieکشnius. Čia radau du laiškučius nuo Tavęs [2], tokius man mielus, brangius... Vėl man dvasioje visas perversmas. Viktoras [3] žiūrėjo, kaip aš skaitau Tavo laiškus - ir išėjo, esą - tiek metų vedę, o skaitai laišką - ir akys dega... Mano galvoj - vėl velniava. Išėjom su juo į mišką už upės. Jis toks mielas ir širdingas. Matė jisai, kad mano dūšioje visas pragaras. Tenai prie upės miške aš jam skaičiau. Pradžioje jis niekaip nereagavo, - aš jam visai nieko apie sumanymą [4] nepasakojau. Paskui - jis jau pradėjo reaguoti. Paskutiniame paveiksle, sakė, jau ašaros slinko. Pradžioje jam netiko Jogaila. Paskum sako - Jogaila sužadina gilios simpatijos jausmą [5]. Jam mažiausiai patiko pirmas veiksmas. Bendra pastaba, ką jis sakė - dažnai personažai per daug kalba - viską išdėsto, kas juose yra. Esą įdomiau, kai lieka nedasakyta [6]. Visai teisingai - aš su tuo sutinku. Dar reikia spaust, kondensuoti, vyti lauk samprotavimus, palikt pergyvenimus [7]. Paskui jisai sako: visą laiką laukęs, kada čia išeis Vytautas, o jo nėra. Visur esą jaučiama jo dvasia, kad jis iš tolo veikia - o pats nepasirodo. Tai jam patikę. Tuomet aš pasakiau jam, koks buvo pas mane sumanymas ir kaip aš dėl jo bijojau. Taip, jis sako, sumanymas pasiektas. Ir, žinai ką, - aš pirmą kartą Viktorą tokį mačiau! Jame [1r] // [1v] // nebeliko pasigyrimo tendencijos, - jeigu seniau jo kalbose aš nuolat jausdavau norą mokytį, tai dabar jo žodžiuose aš pagarbą išgirdau. Tai mane taip sujaudino, kad aš iš naujo pasiutau. Nervai įsitempė, kaip nežinau kas! Paskui ūpu radau iš Grėbliausko [8] laišką, kuriam jis rašo galįs atvažiuoti į Būgius. Parašiau jam - tevažiuoja! Ar tu pyksi ant manęs? Ar keiksi mane?

Sugrižę su Viktoru iš miško - radom atvažiavusį iš Kauno Vaclovą [9]. Užsodino prie „cipčiko“. Grįžau apie 12 val. nakties namo (tėvą buvau perspėjęs, kad apie tą laiką tegrįšiu). Pasirodo, tėvo [10] paštą užmiršau Vieکشniuose! Tėvas pakvietė į savo kambarį, bet maža šnekėjom. Šiandie iš ryto pasakojo Klimai [11], kad aš iš Vieکشnių grįžau kažkoks keistas... Jie įtarė, kad aš girtas grįžau, bet aš buvau gėręs tiktai... arbatos! Žinoma, užmigt negalėjau iki 4 val. ryto. Šiandie atsikėliau 7 val. - visas sudaužytas. Per dieną galva skauda, temperatūra kiek pakilus, akys skauda. Kažkokia pasiutus vėtra perėjo per dūšią! Jeigu tu būtum buvus, - nieko panašaus nebūtų atsitikę. Iš peklos pas mane atsirado toksai pasiutęs pasiilgimas!

Kaip baisiai būtų gera, jei rytoj tu atvažiuotum į Būgius su Grėbliausku! Sprogčiau iš džiaugsmo!

Kol kas aš dar nesu tikras, kad Grėbliauskas atvažiuos. Jeigu jis atvažiuotų, tai Kaunan mes su juo važiuotumėm pirmadienį - apie pietus būtumėm Kaune. Bet jeigu jis neatvažiuos - tai iš čia išvažiuosim tik pirmadienio vakarą - antradienio rytą būsim Kaune.

Nepyk Tu ant manęs, Vanduk, mano mylimas, mano brangus, Vandukas mano!

Kaip baisiai būtų gera, kad Tu rytoj atvažiuotum!

Labanaktis, Vandukėli! Nors dar devinta valanda, bet aš jau eisiu į lovą – imsiu „Arcanol“ ar aspirino. Šaltis krečia. Slogos, ir galvą baisiai skauda.

Labanaktis, Vanduk! Kad Tu tiktai žinotum, kaip aš Tave myliu, – kas Tu man esi pasauly!

Labanaktis.

Tav Bol

Penktadienis [2r] // [2v] //

KOMENTARAI

- [1] Balys Sruoga Būgiuose 1931 m. vasarą, rugpjūčio viduryje, baigė rašyti dramą *Milžino paunksmė*.

- [2] Išliko keli Baliui Sruogai adresuoti Vandos Sruogienės laišakai apie atmosferą Kaune ir rūpesčius prieš mokslo metų pradžią Kauno III valstybinėje gimnazijoje, kur ji dirbo istorijos mokytoja:
 „Mano brangieji!
 Gimnazijoj – gvoltas verda. Nemaloni mokslo metų pradžia. Lenkai boikotuoja, „Pochodnia“ visokiais grasinimais verčia mūsų mokinius išstot ir naujiems neleidžia laikyti. Lietuviai ateina paduot prašymą – koridoriuj kalba lenkiškai, tai nusispjauna, išsikolioja ir išeina. Baronas buvo padavęs į „Aidą“ informacinio turinio straipsnį – Gustainis neįdėjo. Mokytojai nustojo pamokų, pav. Makarskaitė, prancūzų kalba visai panaikinama – Šilingaitė išmesta, panaikinta buhalterija – tai gerai, bent Šmitas, tas didžiausias lenkas šovinistas, nesipainios. Nemalonu. Kova ir tokia kvaila! Ten, kur Baronas taip gražiai vedė ramino, taikos politiką! Vakar egzaminavau, tuoj eisiu vėl. Andriui laišką nusiunčiau, bet neprisiskambinau. Grėbliauskas išvažiavęs. Krėvės yra, pakvietė mane šiam popiečiui. Buvau pas Vaclovus, paskui kinematografe drauge. Naujienų iš jų jokių nesužinojau, net apie bylą. Tik tiek, kad iki 15-to Tau, Baly, nereikia būt Kaune – Vaclovas žiūrėjo į taisykles. [...]
 Bučiuoju.
 Neturiu laiko baigt –
 Visus bučiuoju.
 Van“ (Vandos Sruogienės laiškas Baliui Sruogai, iš Kauno – į Būgius, 1931-08-26, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, ap. 2, nr. 4, l. 1r-v);
 „Mano brangieji!
 Ar pas jus lyja? Čia baisiai! Vis galvoju, ar suvežėt kviečius, ar vis tebėr desperacija...
 Pas mus gimnazijoj vulkanas. Poryt posėdis – daug kas paaiškės. Vakar buvau egzaminuos pas save ir lenkų gimnazijoj. Pavargau, nieko dirbt negalėjau, nuėjau pas Šilkarskį pietų, paskui pas Krėvę, į egzaminus ir visą pavakarę praleidžiau pas Sotnikovaitę. Pas Krėvę buvo Baltrušaitis. Sakė, kad Andriaus žmona rengiasi į Rusiją, bet jis nepataria. Tau iš Baltrušaičio vėl „ko myli menkai“ ir linkėjimai. Krėvienė greit važiuos į Rusiją, Krėvė baisiai raukosi. Jie padarė puikią kelionę savo automobiliu. Iki 15-to tikrai Tavęs niekas nereikalauja, Krėvė sakė. Pas mus remonto klausimas kiek aiškėja: nutarėm grindų nešpakliuot, tik nudažyt, linoleumo nebus, tai greičiau padarys – 8-tą galėsit atvažiuoti. Praustuvas jau yra, elektra yra. Šiandie gimnazijoj išsėdėjau iki pietų, paskui su Andriumi ir Vizgirda nuvažiavom į Kačerginę. Pirmininko automobiliu važiavom, mašina sunki, įklimpom, susirūpinom baisiausiai. Pas Olekienę papietavom ir atgal kartu su ja į Kauną. Jie jau įtaisė butą, antradienį keliasi. Išrašė iš užsienių meblius, viskas labai poniškai. Andrius turi plečių Aleksote – žmonos vardu, rodė man. Didelis, su sodu. Ji baisiai miela, bet kaip aš su Andrium blogai jaučiaus, net tau pasakyt nemoku. Jis daug prišnekėjo stebuklų Tave girdamas, stengėsi būt baisiai malonus, bet, kaip sau nori, aš prie jo nepriprantu. Varžo mane kaip niekas kitas pasaulyje. Dėkavojau jam už tave, už Zosę (nieko nepadarė!), bet nemėgstu aš jo ir netikiu jam. Apie bylą mažai ką girdžiu, visi kalba tik patyliukais. Mano, kad V. išteisins, o dabar jo parodymai baisiai kompromituoja S. Todėl visi tyli. Įsisukau iš karto į sūkurį, negaliu net su jumis kaip reikiant pakalbėt. O taip liūdna vienai namie, čia taip nejauku, visi daiktai sukrauti, o jau darbo daug. Taip laukiu, kad greičiau atvažiuotumėt, taip noriu jau susitvarkyt!
 Ryt – vėl egzaminai, bet jau bus ramiau.
 Stipriai bučiuoju visus, šiandie dar nieko geresnio parašyt nesugebu. Kaip Daliuka, ar gera?
 Bučiuoju ir myliu.
 VanS.“ (Vandos Sruogienės laiškas Baliui Sruogai, iš Kauno – į Būgius, iki 1931-09-15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 859, ap. 1, nr. 6, l. 1r, 1v-2r).
- [3] Viktoras Biržiška (1886–1964), matematikas, nuo 1922 m. Lietuvos universiteto (Vytauto Didžiojo universiteto) dėstytojas, vienas pirmųjų Balio Sruogos dramos *Milžino paunksmė* fragmentų klausytojas.

- [4] Istorinė kronika Milžino paunksmė „parašyta specialiai 1930 m. paskelbtam literatūriniam konkursui Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 500 mirties metinių proga“ (Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Vaga, 1986, p. 252). „Ypač B. Sruogą nudžiugino, kad pirmasis klausytojas suvokė jo sumanymą parodyti Vytautą ne scenoje, bet per kitų personažų kalbas, reakciją, poelgius“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 253). Balys Sruoga tikėjosi pasisekimo konkurse: „Dėl ateinančios vasaros turiu šiokių tokių projektų, bet jie labai daug priklauso nuo to, kaip man pavyks mano darbas ir reikalas konkurse. Kaip man dabar atrodo, turėčiau laimėti, bet, žinoma, ką gali žinoti“ (Balio Sruogos laiškas Juozapui Sruogai, iš Būgių – į Berlyną, 1931-08-27, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 270, l. 1v).

Vanda Sruogienė liudijo, kaip Balys Sruoga dirbo su kūrinium: „Vaclovas nuolat su manim tardavosi, kaip sulaikyt jį nuo feljetonų rašymo, kaip įtraukti į literatūros darbą. Jis labai tikėjo juo kaip poetu. Ilgai nieko negalėjom padaryti. Sąžiningai ruošdavosi paskaitoms, vertė teatrui operas ir kt., rašė rusų literatūros istoriją. Bet grožinės literatūros – nieko. Pagaliau jį daugiausia sukaupė darbas prie „Milžino pauksmės“.

Rašyti istorines dramas jis seniai norėjo. Toks Vilniaus mylėtojas – jis 1918 m. ten gyvendamas ir su Galaune draugaudamas, pažino visus jo kampelius, susižavėjo mūsų praeitimi. Kai aš rašiau Lietuvos istorijos vadovėlį ir atnešdavau namo šaltinius, kartu skaitydavom lotyniškus, vokiškus tekstus, interpretavom. Jis taip greit įsigilindavo į epochą, charakterius, įvykius, ko niekad nepasiekdavo istorikai specialistai po ilgų studijų... Man atrodydavo, kad jis kažkaip telepatijos keliu pajausdavo praeities herojus, epochos dvasią. O impulsą pradėti rašyti davė paskelbtasis V. D. metų konkursas. Buvo įdomu išbandyti savo jėgas, tam laikas pribrendo. Viliojo ir honoraras... noras įsigyti auto! Vaclovas pasiūlė jam temą (bendrai – apie Vytautą), pirmąją medžiagą, o kai B. įsitraukė į darbą, kildavo klausimų, ir Jonynas, ir Janulaitis, ir aš stengdavomės jam surasti reikalingą medžiagą. Jis skundėsi, kad jam sunku pinti fabulą, kad jis neturįs pakankamai vaizduotės. Bet tai netiesa. Gal istorines dramas ir lengviau rašyti, nes charakteriai bendrais bruožais jau yra, taip pat tikrieji įvykiai padeda vystyti fabulą. Kai „Milžino paunksmė“ pasirodė, daug kas sakė, kad Sruoga atidarė vartus į Vytauto laikotarpį, atgaivino praeitį. Vaclovas kurstė tą patį padaryti su sekančiais amžiais. Kad tik jo kūriniai būtų plačiau skaityti! Tuomet labai mažai kas susidomėjo. Vien jaunas elitas, keli senieji idealistai. Jam tas buvo skaudu. Kartą pasakė Krėvei: „Tave skaito gal 500 žmonių, o mane gal tik 50“. Nekalbėsiu jau apie nusivylimą negavus premijos ir lydėjusius pavydą, šmeižtus... Bet dirbo jis nepaprastu įsigiliniu ir visos savo esybės įtempimu. Kančia lydėjo, dažnai ir ekstazė“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, 1978-03-11, in: *LLTI TS*, l. 3r).

- [5] „Kaip Sruogos kūrinys susiformavo toks Jogailos paveikslas, gerokai skirtingas nuo istorinių šaltinių ir nuo vyraujančios jo, kaip žmogaus ir istorinės asmenybės, sampratos? Į tai galiu visai sąžiningai atsakyti. Naujojoje (mūsų laikų) historiografijoje jau kito pažiūra į Jogailą kaip į krašto išdaviką. Abu su vyru daug skaitėm šaltinius: Vytauto laiškus, vokiečių kronikas, Dlugošą. Radom daug medžiagos, kuri mums sudarė aiškų vaizdą, kad Jogaila jautėsi svetimas Krokuvoje, apsisupęs tarnais – tik iš Lietuvos, kad lenkais nepasitikėjo, kad jie jį apgaudinėjo. Susidarė net įspūdis, kad jis geresnis lietuvis už Vytautą! Pvz., toks posakis Jogailos laiške Vytautui, kai šis per derybas su kryžiuočiais buvo linkęs jiems, kad ir laikinai, atiduoti Palangą: „jei atiduosi jiems Palangą, broli, verksi tu ir verksiu aš“. Neturiu dabar to teksto prieš akis, bet jį puikiai atsimenu, turbūt pažodžiui! Paskui derybos Lucke, jo pagalba Vytautui vainikuotis. Iš pirmųjų šaltinių mums susidarė psichologiniai pateisintas toks Jogailos vaizdas, kokį Sruoga atvaizdavo. Kai po 10 metų aplankėm jo sarkofagą Krokuvoje, vaizdo išraiška mums (kartu ir Krėvei) pateisino spėjimą. Beje, kai Sruogai susidarė toks Jogailos vaizdas, tarėmės su Jonynu. Jis puikiai pažinojo šaltinius ir pats buvo panašios nuomonės. Jis net statė Jogailą kaip politiką aukščiau už Vytautą, tik nenorėjo apie tai rašyti, nes mūsų visuomenė tam dar nebuvo paruošta. Ir Vaclovas B. su šia koncepcija sutiko. Jogailos nelaimingos vedybos, bendra politinė padėtis, epochos dvasia – viskas paremia ją. Kaip charakterį Sruoga prototipu paėmė savo tėvą, jo būdą kalbėt, „nusukt kalbą“. Karalius „užkuryš“, be abejo, susidarė įtakoje mano pamotės traktavimo atvykus mums vasarot į Būgius. Niekad neduot pasijausti, kad ir jis ten šeimininkas. Kaimo žodžiais tariant, ir buvo jis – užkuryš... Nepamirškim, kad Dlugošas pabrėžia, jog Jogailos sarkofagas darytas italų menininko dar jam gyvam esant ir kad jis buvęs visai toks, kaip atvaizduotas marmure. Juk tai seniausias autentiškas lietuvių atvaizdas! Kodėl Jogaila? Tą irgi puikiai atsimenu: Jonynas taip manė ir daug apie tai kalbėjo su Skardžium, kuris kalbą lygino, ir su A. Smetona, kuris skaitė rankraštį prieš atiduodant į spaudą, nes vyras jį laikė vienu geriausių stilistų Lietuvoje. Kiek prisimenu, ir per savo Lietuvos istorijos paskaitas Jonynas taip tą vardą kirčiavo. Sruogos intuityva istorinėms asmenybėms buvo nuostabi. Jonynas, gal ir Janulaitis, tikrai Vaclovas Bir. kalbėdavo, kad laikas reviduoti senas koncepcijas ir Jogailą nustot vadinti išdaviku – tai primityvus perėjimas. Politika visais laikais suka, remiasi laiko aplinkybėmis. O dar dėl Sruogos intuityvos. Nebuvęs Krokuvoje, kai rašė „Milžino paunksmę“, o aprašė taip, lyg būtų su ja gerai pažįstamas. Tiesa, nemažai čia kalbėta ir su prof. Karsavinu. Juk jis ir tos dramos krikšto tėvas... Sruoga turėjo mintį – viskas vyksta Vytauto šešėly – Karsavinas pasiūlė žodį – paunksmė. Kaip šiandien atsimenu tą momentą – sėdėjom trise prie vakarienės. [...] Įdomu, kad mudviem su Krėve Balio ir Jogailos bruožai atrodė panašūs. Todėl Jogailos portretą iš sarkofago laikau visad savo kambary įrėmuotą... Kartais kyla mintis – reinkarnacijos? Taip jau Sruoga buvo įsigyvenęs į tą savo sukurtą Jogailą!“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiui Samulioniui, 1978-07-08, in: *LLTI TS*, l. 1r, 2r).
- [6] Balio Sruogos dramos *Milžino paunksmė* ankstyvas variantas (paprastu pieštuku taisytas rankraštis (p. 1-176), keliais prisėdimais rašytas, subraukytas juodraštis su pastabomis, kaip plėsti ir glaudinti tekstą (p. 322-799), žr. in: *VUB RS*, D 1201A) neišsiskyrė iš kitų XX a. pradžios istorinių pjesių – jam būdingas istorinių įvykių referavimas, retorinis pobūdis, „kurie panaikina natūralius žmogiškus santykius ir psichologinę personažų gyvybę“ (Algis Samulionis, *Balys Sruoga*, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Vaga, 1986, p. 287). „Štai pirmasis Jogailos pasirodymas ankstyvajame kūrinio variante: „Jogaila. Sveiki, mano mieli ponai! – Co. Sveikas, šviesiausias karaliau! – Jogaila. Iki bendro posėdžio mums maža laiko beliko. Tai leiskite, ponai, tuojau pradėti pasitarimą. Aš norėčiau žinoti, mano ponai, jūsų mintį, ką man patarsite šioje sunkioje gyvenimo valandoj“ (cit. Balys Sruoga, *Vytauto trauka*, in: *VUB RS*, D 1201A, p. 455; Idem, in: *Ibid.*). Stilistinius ieškojimus liudija ir skirtingi autografų (ankstyvųjų rankraščių) pavadinimai: *Vytauto trauka* (žr. in: *VUB RS*, D 1201A), *Vytauto žemės trauka* (*Vytauto našta?*) (žr. in: *VUB RS*, f. 1, f. 591, p. 1-147). Tik mašinraštyje atsiranda galutinis istorinės kronikos pavadinimo variantas – *Milžino paunksmė* (žr. in: *VUB RS*, f. 1, E 416, p. 1-125).

- [7] Balys Sruoga, grįžęs po trumpo poilsio Palangoje, 1931 m. rugpjūčio pabaigoje nemažai laiko skyrė dramos *Milžino paunksmė* taisymams, buvo išitraukęs į kūrinio teksto redagavimą, dėl to nenorėjo imtis kitų pašalinių reikalų: „Iš kur Urbšys ir Benari žino, kad aš dramą rašau? Tiesa, per vasarą aš ją parašiau, tik tai nenoriu, kad kol kas apie tai žinotų – mat rengiuosiu dalyvauti konkurse, kurį paskelbė V. Didž. komitetas. Dabar sėdžiu – perdirbinėju. Savaitei buvau Palangoje – pailsėti, nes nervai buvo nuėję iki paskutinio įkaitinimo laipsnio. Dabar vėl gerai, išitraukiau į darbą...” (Balio Sruogos laiškas Juozapui Sruogai, iš Būgių – į Berlyną, 1931-08-27, in: LLTI BR, f. 53, b. 270, l. 1v); „Vanda jau išvažiavo į Kauną. Aš dar sėdžiu Būgiuose – ir šlifuoju darbą. Išvažiuosiu tik apie rugsėjo 8–10 dieną. Kol kas gyvenu tuo darbu, nieko daugiau žinoti nenoriu ir gal todėl visas protestuoju prieš kiekvieną sumanymą, kas galėtų nuo jo atitraukti, ir išmisliu visokius argumentus, by tik atsikratyti“ (Idem, in: *Ibid.*).
- [8] „Grėbliauskas – agentas, iš kurio Balys pirkto automobilį“ (Vandos Sruogienės pastaba).
- [9] Vaclovas Biržiška (1884–1956), kultūros istorikas, bibliografas, teisininkas, publicistas. Nuo 1922 m. Lietuvos universiteto (Vytauto Didžiojo universiteto) teisės, bibliografijos ir knygos istorijos dėstytojas, bibliotekos ir Bibliografijos instituto direktorius. „Vaclovas buvo vienas iš artimesnių Balio draugų“ (Vandos Sruogienės pastaba).
- [10] Kazimieras Daugirdas (1865–1946), Būgių ūkininkas, 1922–1933 m. Medemrodės girininkas.
- [11] Klementina Kopystinskaitė, Kazimiero Daugirdo pagalbininkė Būgiuose.